

Χριστόδουλου Βασιλειάδη
Δρος Θεολογίας, μουσικού

Υμνολογία, εκκλησιαστική μουσική και ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας

Η υμνολογία της Εκκλησίας μας είναι πολύ πλούσια και γεμάτη από υψηλά νοήματα, όπως και όλες οι εκκλησιαστικές τέχνες. Πιο κάτω θα δούμε με ποιο τρόπο οι ποιμένες της Εκκλησίας, επίσκοποι και ιερείς, μπορούν να χρησιμοποιήσουν την υμνολογία και την εκκλησιαστική μουσική στο ποιμαντικό τους έργο.

Αρχικά θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε πως με την εκκλησιαστική ποίηση οι υμνογράφοι εκφράζουν τα ορθόδοξα δόγματα και γενικά τη διδασκαλία της Εκκλησίας. Στον μικρό εσπερινό¹ κάθε ήχου υπάρχουν τα λεγόμενα Δογματικά Θεοτοκία, τα οποία, όπως το λέγει και η λέξη, περιέχουν δογματικές αλήθειες της Εκκλησίας μας. Το ίδιο συμβαίνει και με τα πρώτα Θεοτοκία στον εσπερινό κάθε ήχου². Έτσι με αυτό τον τρόπο οι πιστοί μπορούν εύκολα και αβίαστα να μάθουν τα δόγματα της Εκκλησίας.

Η εκκλησιαστική μουσική σκοπό έχει να υποβοηθεί, έτσι ώστε οι πιστοί να μπορούν να κατανοήσουν και να βιώσουν καλύτερα τα νοήματα, που υπάρχουν στην εκκλησιαστική υμνολογία. Η μουσική αυτή καθ' εαυτή δεν είναι αυτοσκοπός αλλά ένα μέσο και ένας τρόπος, με τον οποίο εισέρχονται στην ψυχή του ανθρώπου τα νοήματα της εκκλησιαστικής ποιήσεως. Όταν η εκκλησιαστική μουσική αυτονομηθεί και γίνει αυτοσκοπός, τότε απλά εξυπηρετεί την ανθρώπινη ματαιοδοξία και την επίδειξη των φωνητικών ικανοτήτων του ιεροψάλτη. Δυστυχώς τις περισσότερες φορές στη σημερινή πραγματικότητα οι μελωδοί συνθέτουν ύμνους, οι οποίοι δεν βοηθούν το σκοπό για τον οποίο υπάρχει η μουσική, αλλά με τις μελωδικές τους γραμμές σκοπό έχουν να εντυπωσιάσουν το εκκλησίασμα με τις εντυπωσιακές τους «θέσεις» (μελωδικές γραμμές). Γι' αυτό βλέπουμε σήμερα ότι έχει επεκταθεί η έκταση της κλίμακας και των μελωδικών γραμμών κάθε ήχου, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται οι ήχοι στις σημερινές απαιτήσεις του ιεροψάλτη. Η έκταση της κλίμακας κάθε ήχου στα κλασσικά κείμενα είναι πολύ μικρότερη από τη σημερινή έκταση της κλίμακας των ήχων. Είναι και αυτό δείγμα της προσπάθειας των μελωδών να επιδείξουν τις φωνητικές ικανότητες του ιεροψάλτη και όχι να τονίσουν το νόημα των ύμνων.

Ακόμη, πολλές φορές, ποιμένες και λαϊκοί, αλλά πιο πολύ οι ιεροψάλτες, βρισκόμαστε στη θέση να μην είμαστε προσεκτικοί στα νοήματα των ψαλλομένων αλλά να περιφέρεται η σκέψη μας αλλού. Είναι χαρακτηριστικός ένα ύμνος της Εκκλησίας μας, που λέγει τα εξής: «Πολλάκις την υμνωδίαν εκτελών, ευρέθην την αμαρτίαν εκπληρών, τη μεν γλώττη άσματα φθεγγόμενος, τη δε ψυχή άτοπα λογιζόμενος»³. Δηλαδή: Πολλές φορές ενώ έψαλλα ένα ύμνο, βρέθηκα να αμαρτάνω, διότι με τη γλώσσα μου έψαλλα άσματα ενώ με τη ψυχή μου σκεφτόμουν άτοπα. Η σκέψη μας και ολόκληρος ο εαυτός μας πρέπει να βρίσκεται προσηλωμένος στα λόγια των ύμνων και να βιώνουμε συνεχώς τις αλήθειες που κρύβει η εκκλησιαστική ποίηση και τις οποίες προσπαθεί η εκκλησιαστική μουσική να τονίσει με τον δικό της τρόπο.

Η ψαλμωδία είναι υπόθεση όχι μόνο των ιεροψαλτών αλλά και των ποιμένων. Οι ποιμένες, ασκώντας το ποιμαντικό τους έργο στην επισκοπή και στην ενορία, πρέπει

να χρησιμοποιήσουν την εκκλησιαστική μουσική στην καθημερινή πράξη της Εκκλησίας. Μπορούν να συγκροτήσουν βυζαντινές χορωδίες, να διοργανώσουν ημερίδες και συνέδρια, με σκοπό την προβολή της εκκλησιαστικής μουσικής καθώς και της υμνογραφίας της Εκκλησίας μας, να εκδώσουν ποικίλα βιβλία, που να περιέχουν μετάφραση ή ερμηνεία των ύμνων της Εκκλησίας μας. Είναι σημαντικό οι νέοι να έχουν μια σωστή προσέγγιση στην υμνολογία της Εκκλησίας και να μπορούν να κατανοούν τη γλώσσα, που χρησιμοποιεί η Εκκλησία μας.

Στη συνάφεια αυτή θα θέλαμε να κάνουμε αναφορά και στη μετάφραση των εκκλησιαστικών ύμνων. Είναι γνωστό ότι κάθε λέξη ενός ύμνου έχει και το ανάλογο περιεχόμενο. Η εκκλησιαστική γλώσσα λοιπόν είχε και το ανάλογο περιεχόμενο, αφού οι ύμνοι είναι απόρροια του εκκλησιαστικού βιώματος. Η γλώσσα, που χρησιμοποίησαν οι υμνογράφοι της Εκκλησίας μας ήταν πλούσια, διότι ήταν πλούσιο και το βίωμα που ζούσαν οι χριστιανοί μέσα στην Εκκλησία. Η σημερινή καθημερινή μας γλώσσα έχει φτωχύνει και οι λέξεις έχουν χάσει το περιεχόμενό τους διότι ακριβώς δεν υπάρχουν τα ανάλογα βιώματα στην καθημερινή ζωή των χριστιανών. Μια μετάφραση λοιπόν των ύμνων της Εκκλησίας μας θα σήμαινε μια μεταφορά από μια πλούσια και γεμάτη νοήματα διάλεκτο προς μια φτωχότερη και πενιχρότερη διάλεκτο. Τι πρέπει να γίνει λοιπόν; Ως χριστιανοί πρέπει να ζούμε καθημερινά μέσα στην Εκκλησία το βίωμα της εν Χριστώ ζωής. Με αυτό τον τρόπο η ζωή μας θα αποκτήσει νόημα και περιεχόμενο. Απόρροια αυτού του βιώματος θα είναι να εμπλουτιστεί και η γλώσσα μας με τις ανάλογες εκφράσεις και λέξεις, οι οποίες θα εκφράζουν το καθημερινό βίωμα των χριστιανών. Έτσι θα μπορούμε εύκολα να βιώνουμε τα νοήματα, που κρύβουν οι ύμνοι και μια μετάφραση των ύμνων θα είναι αχρείαστη. Ακόμη θα τολμούσαμε να πούμε ότι αν παραστεί ανάγκη να γίνει μια μετάφραση των ύμνων θα γίνει μέσα στα σωστά πλαίσια, χωρίς οι ύμνοι να χάσουν το ανάλογο περιεχόμενό τους.

Προσπάθεια λοιπόν των ποιμένων είναι να προσεγγίσουν τους νέους έτσι ώστε να τους προσελκύει το ψαλτήρι. Είναι ευχάριστο σήμερα που υπάρχουν αρκετές σχολές σε κάθε πόλη, όπου διδάσκεται η εκκλησιαστική μουσική. Παράλληλα όμως με τη ψαλτική τέχνη επιβάλλεται να διδάσκονται και τα συναφή με αυτή μαθήματα, όπως τυπικό, υμνολογία, ιστορία βυζαντινής μουσικής, λειτουργική, ορθογραφία της βυζαντινής μουσικής και ισοκρατήματα, έτσι ώστε οι νέοι να έχουν μια πιο σφαιρική προσέγγιση της εκκλησιαστικής μουσικής. Όταν ο πτυχιούχος νέος θα ανεβεί στο ψαλτήρι πρέπει να γνωρίζει όχι μόνο να ψάλλει αλλά να έχει γνώσεις του τυπικού της Εκκλησίας μας και όλων των συναφών με αυτή μαθημάτων.

Τέλος, τόσο η υμνολογία όσο και η εκκλησιαστική μουσική είναι ένα εργαλείο στα χέρια των ποιμένων. Ο επίσκοπος είναι ο κύριος αρμόδιος για την ποιμαντική δραστηριότητα στην επισκοπή. Παράλληλα με την ανάπτυξη των διαφόρων τεχνών μέσα στην επισκοπή πρέπει να είναι και η ανάπτυξη της εκκλησιαστικής μουσικής. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί μια ακραία θέση, αλλά ο άγιος Νεκτάριος αναφέρει στην ποιμαντική του ότι αυτός που δεν γνωρίζει εκκλησιαστική μουσική και την εν γένει εκκλησιαστική μόρφωση είναι ανάξιος για το αξίωμα της ιεροσύνης, αφού θα ελέγχεται από τους κατώτερους του ιεραρχικά. Αυτοί που στερούνται των γνώσεων αυτών δεν είναι κατάλληλοι για την ιεροσύνη και μάλιστα για την αρχιεροσύνη, διότι στερούνται εκείνων των γνώσεων ακριβώς, τις οποίες έπρεπε να ξέρουν. Διότι δια μέσου των γνώσεων αυτών μπορούν ανελλιπώς να εκπληρώνουν τα ιερατικά τους καθήκοντα. Χωρίς των γνώσεων αυτών α) θα αδυνατούν να επιτελούν

τα ιερά καθήκοντά τους, β) θα αγνοούν την ιερή παράδοση της Εκκλησίας, το άγραφο αυτό τεύχος του Ευαγγελίου, και γ) θα αμαρτάνουν σφάλλοντες, και θα ταπεινούνται και θα ελέγχονται υπό των υποδεεστέρων⁴.

Εν κατακλείδι θα θέλαμε να τονίσουμε την σπουδαιότητα της εκκλησιαστικής μουσικής, αφού με την τερπνότητά της υπεισέρχονται και τα θεία νοήματα. Κλείνουμε την παρούσα μελέτη με τα λόγια του ιερού Χρυσοστόμου: «Ουδέν γαρ, ουδέν ούτως ανίστησι ψυχήν, και πτεροί και της γης απαλλάττει, και των του σώματος απολύει δεσμών, και φιλοσοφείν ποιεί... ως μέλος συμφωνίας, και ρυθμώ συγκείμενον θείον άσμα»⁵.

¹ Ο μικρός εσπερινός κάθε ήχου τελείται το απόγευμα του Σαββάτου, όταν πρόκειται το βράδυ της ίδιας μέρας να τελεστεί αργυπνία.

² Βλ. Πρώτο θεοτοκίο του Α΄ ήχου: «Την παγκόσμιον δόξαν, την εξ ανθρωπών σπαρείσαν, και τον Δεσπότην τεκούσαν, την επουράνιον πύλην, υμνήσωμεν Μαρίαν την Παρθένον, των Ασωμάτων το άσμα και των πιστών το εγκαλώπισμα. Αύτη γαρ ανεδείχθη ουρανός, και ναός της θεότητος. Αύτη το μεσότοιχον της έχθρας καθελούσα, ειρήνην αντεισήξε και το Βασίλειον ηνέωξε...».

³ Παρακλητική, Στιχηρό απόστιχο, όρθρου Δευτέρας πρωί, ήχος Γ΄.

⁴ Νεκταρίου Κεφαλά (Μητροπ. Πενταπόλεως), *Μαθήματα ποιμαντικής* (ανατ.), βιβλιοπωλείο Νεκτάριος Παναγόπουλος, Αθήναι χ.χ., σ. 126.

⁵ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *PG* 55, 156.